

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

מסמך רקע לישיבה בנושא :

יחסה של מדינת ישראל לניצולי השואה

מוגש לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות

כתיבה: נעמי מי-עמי, עובדת מחקר ומידע

אישור: שמוליק חזקיה, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

י"ב בתמוז תשס"ה

19 ביולי 2005

תוכן העניינים

רקע

1. מבוא

2. מספרם ומצבם של ניצולי השואה בישראל היום

2.1 ניצולים הזקוקים לסיעוד

2.2 ניצולים המאושפזים במוסדות פסיכיאטריים

2.3 אומדן אוכלוסיית הניצולים ותחזית עד לשנת 2020

3. החקיקה למען ניצולי השואה בישראל

4. התמיכה הכלכלית בניצולי השואה

4.1 הסכמי השילומים והפיצויים עם גרמניה

4.2 ועידת התביעות (Claims Conference), קרן סעיף 2

4.3 משרד האוצר – הלשכה לשיקום נכים

4.4 קרן תמיכה לשיפור מצבם של נפגעי רדיפות הנאצים

4.5 קרן משרד האוצר לניצולי שואה המאושפזים בבתי-חולים פסיכיאטריים

4.6 הקרן לרווחת נפגעי השואה בישראל

5. מקורות

נספחים

1. מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל

2. איל"ר – ארגון יהודי עולמי להשבת רכוש

א. קרן משרד האוצר לתמיכה במוסדות ציבור הפועלים להשגת פיצויים לנרדפי הנאצים ועוזריהם

ב. קרן משרד האוצר לתמיכה במוסדות ציבור הפועלים להשבת רכוש יהודי

3. פרשת חשבונות הבנקים של קורבנות השואה

מסמך זה נכתב לקראת ישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות ב-19 ביולי 2005 בנושא יחס המדינה לניצולי השואה.

הנושא נדון במליאת הכנסת ב-18 במאי 2005. חברי הכנסת הציגו לפני שר האוצר בנימין נתניהו טענות בדבר מצוקתם הכלכלית של ניצולי השואה. חה"כ קולט אביטל העלתה את עניין המצוקה התקציבית שהקרה לרווחת ניצולי השואה נקלעה אליה. לדבריה, 5 מיליוני השקלים שהחליט שר האוצר להקצות לקרן נוסף על התקציב הרגיל שמוקצה לה אינם מספיקים, ולקרן חסרים 14 מיליון דולר כדי לספק את צורכי כל הנזקקים. שר האוצר הבטיח לבדוק את העניין שוב ולהוסיף תקציב לקרן במידת הצורך. עד כה לא העביר משרד האוצר לקרן את התקציב לשנת 2005 – לא את התקציב הרגיל ולא את 5 מיליוני השקלים שהבטיח שר האוצר.

1. מבוא

רוב הניצולים שבאו לישראל לאחר השואה עלו בעלייה ההמונית בשנים הראשונות של המדינה: כ-18% מהניצולים עלו עוד לפני קום המדינה, 42% עלו בין 1948 ל-1960, כ-23% בין 1960 ל-1989 וכ-17% – בגל העלייה הגדול מבריה"מ לשעבר.¹

במהלך השנים חלו תמורות ביחסה של מדינת ישראל ושל אזרחיה לניצולי השואה. בשנים הראשונות סבלו הניצולים מיחס מתנשא ויהיר ואף מבוז מצד הוותיקים "הצברים". העולים היו יהודים גלתיים באופיים, והתבדלו מה"צברי", גיבור הפלמ"ח, הישראלי החזק והלוחם. אז נוצר הביטוי "כצאן לטבח". לפיכך, הניצולים לא דיברו על עברם והתביישו בו.²

התחנות העיקריות ביחס אל ניצולי השואה בישראל:

1. פרשת קסטנר ומשפטו, 1955-1958 – למרות זיכוי נתפס סיפורו של קסטנר כסיפור של בגידה. פרשה זו מעידה על העדר הבנה למצב המיוחד שבו היו היהודים שרויים בתקופת השואה.

2. משפט אייכמן – ניצולי שואה העידו בפעם הראשונה על הזוועות שחוו. גם גיבורים פרטיזנים כמו אבא קובנר העידו, אך עדיין לא נשבר המיתוס של "כצאן לטבח".

3. מלחמת יום-הכיפורים – בשל תחושת הסכנה והפחד מ"חורבן בית שלישי" הבינו הישראלים שעלולה להתרחש שואה נוספת. היהירות של "גיבורי ישראל" נשברה. היחס לניצולי השואה התהפך, ולראשונה הבינו הישראלים שגם הישרדות, עזרה הדדית והצלה היו בגדר גילויי גבורה.³ השינוי ביחס מתבטא גם

¹ סקר הלמ"ס, מאי 2000.

² אפשר לקרוא ביתר הרחבה על יחסם של הישראלים לניצולי השואה בספריו של תום שגב, **המיליון השביעי: הישראלים והשואה**, כתר, ירושלים 1991; 1949 – **הישראלים הראשונים**, דומינו, ירושלים 1984.

³ אריה ברנע, ראיון, 15 ביולי 2005.

בשינוי בתוכניות הלימודים – לראשונה הוכנו תוכניות לימודים בנושא השואה לחטיבות העליונות שניכרה בהן אמפתיה לניצולים. בשנת 1988 החלו מסעות רשמיים של בני נוער לפולין.⁴

ליחס לניצולי השואה יש היבטים חברתיים והיבטים כלכליים, והם קשורים אלה באלה. במסמך יתואר רק ההיבט הכלכלי של יחס מדינת ישראל לניצולי השואה.

2. מספרם ומצבם של ניצולי השואה בישראל היום

ג'ני ברודסקי ופרופסור סרג'יו דלפרגולה מעריכים במחקרם על ניצולי השואה בישראל כי **בשנת 2003 חיו בישראל 326,900 ניצולי שואה**.⁵ במספר זה נכללים הניצולים מאירופה בלבד. אם מביאים בחשבון את הניצולים מאגן הים התיכון, המספר עולה ל-**429,600 איש**. מספרים אלו לא כוללים עוד 14,600 ניצולים שנולדו בשנת 1945.

נציין כי רוב היהודים שעזבו את ברית-המועצות לשעבר בין 1989 ל-2003 נקלטו בישראל. רבים מהם ניצולי שואה, ופעמים רבות מצבם הכלכלי קשה ודרוש להם סיוע סוציאלי רב.

במחקר נמצא כי בשנת 2003 חיו מתחת לקו העוני 75,200 ניצולי השואה שמוצאם באירופה. בכלל הניצולים מספרם של מי שחיו מתחת לקו העוני היה 98,800. 176,000 ניצולי שואה (כולל ניצולי אגן הים התיכון) חיו מתחת לקו העוני או קרוב אליו (עד 25% מעליו). מספר הניצולים שסובלים הן מקרבה לקו העוני, הן מבעיות בריאות פיזיות ו/או נפשיות והן מבעיות בתחזוקה ובחימום של ביתם היה 124,600.

ש.ס.⁴

⁵ Jenny Brodsky and Sergio DellaPergola, **Health Problems and Socioeconomic Neediness Among Jewish Shoah Survivors in Israel**, Myers – JDC – Brookdale Institute and The A. Harman Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem, April 20th 2005

הערה: הנתונים במחקר זה נכונים ל-31 בדצמבר 2003.

מספר יוצאי בריה"מ לשעבר	מספר יוצאי אירופה בלבד	מספר ניצולי השואה (כולל יוצאי אגן הים התיכון)	סוג הבעיה
50,000	75,200	98,800	מתחת לקו העוני
89,000	137,300	176,100	מתחת לקו העוני או סמוך לו
57,000	94,800	124,600	מתחת לקו העוני או סמוך לו + בעיות בריאות ו/או דיור*

118,000	326,900	429,600	המספר הכולל של ניצולי השואה
---------	---------	---------	--------------------------------

* יש חפיפה חלקית בין שלוש הקבוצות.

מצוקתם של ניצולי השואה בישראל

המספר המשוער של ניצולים יוצאי אירופה	שיעור הניצולים יוצאי אירופה	מספר הניצולים המשוער (כולל יוצאי אגן הים התיכון)	שיעור הניצולים (כולל יוצאי אגן הים התיכון)	סוג הבעיה
52,300	16%	86,000	20%	אינם יכולים להרשות לעצמם הוצאות של ביקורים או טלפונים לילדיהם
81,725	25%	107,400	25%	צריכים לבחור בין קניית מזון לבין קניית מצרכים בסיסיים אחרים, כגון תרופות
104,600	32%	146,000	34%	זקוקים לעזרה בחימום דירתם בחורף

מקור: A. Berg-Warman and J. Brodsky, **The Effect of Financial Hardship on the Living Conditions of the Elderly**, Jerusalem, Myers – JDC – Brookdale Institute, 2004

2.1. ניצולים הזקוקים לסיעוד

לנוכח הגידול במספר הפונים לקבלת סיוע בשנים האחרונות ולנוכח הזדקנות הניצולים, ערך הגיוינט – מכון ברוקדייל אומדן של היקף האוכלוסייה הנזקקת לבקשת אנשי הקרן לרווחת ניצולי השואה.⁶

אומדן הניצולים הזכאים לשירותי סיעוד ברמה של 150% (כלומר זכאים לתוספת שעות סיעוד מהקרן לרווחת נפגעי השואה)⁷

שנה	סה"כ ניצולים בקהילה	זכאי גמלת 150%	שיעור הזכאים ל-150% גמלה
2002	265,100	10,600	4%
2003	250,900	10,700	4.3%
2004	237,300	10,800	4.6%
2005	223,700	10,800	4.8%
2006	208,900	10,800	5.2%
2007	195,000	10,600	5.5%
2008	180,600	10,500	5.8%
2009	166,500	10,100	6%
2010	152,500	9,600	6.3%
2015	88,200	6,700	7.6%
2020	42,700	3,900	9.1%

⁶ ג'ני ברודסקי ואחרים, ניצולי שואה בישראל: צרכים לטיפול סיעודי בבית בהווה ובעתיד, ג'וינט – מכון ברוקדייל, ירושלים 2003.

⁷ ראה הסבר בפרק על הקרן לרווחת נפגעי השואה.

2.2. ניצולים המאושפזים במוסדות פסיכיאטריים

על-פי עדותו של ד"ר זאב קפלן לפני הוועדה הציבורית לבדיקת מצבם של חולי הנפש ניצולי השואה המאושפזים בבתי-חולים לחולי נפש בישראל (ועדת-בזק),⁸ בינואר 1999 היו מאושפזים בבתי-חולים פסיכיאטריים 725 ניצולי שואה.

כבר בשנת 1991 העיר מבקר המדינה על הטיפול הלקוי בחוסים והצביע על העדר פיקוח נאות על עבודתם של האפוטרופוסים. המבקר טען כי יש צורך להדק את הפיקוח על האפוטרופוסים כדי לוודא שהם פועלים לטובת החוסים ולמנוע ניצול לרעה של החוסים, הזנחתם ואי-סיפוק צרכיהם. בביקורת שנעשתה באוגוסט 2001 עלה שהליקויים נשארו בעינם. ועדת-בזק הגישה המלצות לפתרון הבעיה, אך עד מועד סיום הביקורת לא יושמו ההמלצות.

במאי ובדצמבר 1999 פנתה מנכ"לית משרד המשפטים למנכ"לים של משרד האוצר, של משרד העבודה והרווחה ושל משרד הבריאות והפנתה את תשומת לבם לממצאי ועדת-בזק ולהמלצותיה. היא ציינה כי דבר לא נעשה ליישום המלצות הוועדה. בפברואר 2001 הודיע משרד האוצר למנכ"לית משרד המשפטים כי הטיפול בנושא הועבר לסגן הממונה על התקציבים במשרד האוצר. בבדיקה במשרד האוצר לא נמצאו כל מסמכים המעידים שמשרד האוצר החל בטיפול בנושא. בתשובת משרד האוצר למשרד מבקר המדינה בינואר 2002 הוא הודיע כי "גם אם היתה הסכמה על התוכנית לא ברור מניין יימצא התקציב הניכר ליישומה".⁹

לדברי אריה ברנע, לשעבר יו"ר ארגון "לפיד" להנחלת לקחי השואה,¹⁰ כמעט כל השקעתה של מדינת ישראל בניצולים המאושפזים במוסדות פסיכיאטריים היא ברמה של "תחזוקה בסיסית" – בעיקר מזון ותרופות. אשר לניצולים המאושפזים שנים רבות, לא נעשה ניסיון אמיתי לשקם אותם ולהחזירם לקהילה. רוב המאושפזים אינם זוכים לשום "מותרות", למשל מכשיר טלוויזיה בחדרם, שיכלו להקל עליהם מעט את סבלם המתמשך.

---

⁸ ועדה בראשות השופט בדימוס פרופ' יעקב בזק. העדות ניתנה במרס 1999.

⁹ מבקר המדינה, דוח 52' לשנת 2001, 2002.

¹⁰ ריאיון, 15 ביולי 2005.

2.3. אומדן אוכלוסיית הניצולים ותחזית עד לשנת 2020¹¹

שנה	סה"כ	עד 59	64-60	69-65	74-70	79-75	80+
2002	278,900	5,800	14,600	56,400	61,000	70,200	71,000
2003	265,000	3,100	14,300	49,900	52,000	72,100	71,000
2004	252,000		14,600	43,300	48,700	67,00	78,400
2005	238,600		11,600	32,400	50,500	63,900	80,100
2006	224,100		8,600	23,900	51,700	56,300	83,500
2007	210,100		6,000	14,400	52,300	52,900	84,500
2008	195,900		3,200	14,000	45,900	45,200	87,600
2009	181,300			14,100	39,500	42,200	84,400
2010	166,800			11,100	29,500	43,700	82,500
2015	98,700				10,000	24,800	63,900
2020	49,100					8,400	40,700

¹¹ גיני ברודסקי ואחרים, ניצולי שואה בישראל: צרכים לטיפול סיעודי בבית בהווה ובעתיד, גוינט – מכון ברוקדייל, ירושלים 2003.

3. החקיקה למען ניצולי השואה בישראל

- **חוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד-1954**, מסדיר מתן סיוע (קצבאות והטבות נוספות) לאדם שלקה בנכות בשל פגיעה, חבלה או מחלה עקב שירותו הצבאי באחד מצבאות בעלות-הברית או ביחידות שלחמו במחתרת נגד שלטון עויין.¹²
- **חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז-1957**, מסדיר שירותי שיקום ורווחה וקצבאות חודשיות לאדם שלקה בנכות מעל 25% בתקופת רדיפות הנאצים במלחמת העולם השנייה, עלה לישראל לפני 1 באוקטובר 1953 ועקב ההסכם בין ישראל לממשלת גרמניה משנת 1952 עברה זכאותו לקבלת תגמולים בגין נזקי בריאות מגרמניה לישראל.¹³

תיקוני חקיקה

בחוקים נעשו כמה תיקונים, ואלה עיקריהם:

1. **חוק נכי המלחמה בנאצים (ביטול הגבלת מועדים להגשת בקשה לתגמול) (הוראה מיוחדת), התש"ס-2000**, נועד לבטל את ההגבלות על הגשת תביעה גם בעבור מי שזכאותו לתבוע תגמול מכוח סעיף 7(ב) התיישנה. על-פי חוק זה אין הגבלה על מועדי הגשת התביעה לגמלה.
2. **חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון מס' 9) (השוואת זכויות), התשנ"ה-1995**, נועד להשוות בין נכי המלחמה בנאצים לבין נכי רדיפות הנאצים מבחינת ההטבות שהם זכאים להן.
3. **חוק נכי רדיפות הנאצים (ביטול הגבלת מועדים להגשת בקשה לזכאות), התשנ"ח-1998**, נועד לבטל את מועדי הגשת הבקשה לתביעה לגמלה.
4. **חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון מס' 11), התשס"א-2001**, קובע כי גם מי שהיה על אדמת גרמניה ב-1 בינואר 1947 ולא הגיש לממשלת גרמניה תביעה לשילומים רשאי להגיש את תביעתו למדינת ישראל במסגרת חוק נכי רדיפות הנאצים. בדברי ההסבר להצעת החוק העלות השנתית של החוק מוערכת ב-160-300 מיליון ₪ בשנה.¹⁴ משרד האוצר רצה למנוע את יישום החוק, ובסופו של דבר נקבע בחוק ההסדרים במשק המדינה (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב לשנת 2001) (תיקון, ביטול והתליה של חקיקה שמקורה בהצעות חוק פרטיות), התשס"א-2001, שייעוד תקציב שנתי של 60 מיליון ₪ ליישום החוק (הסכום נקבע על-פי הערכת ארגוני ניצולי השואה לעלות יישום החוק).¹⁵
5. **חוק נכי רדיפות הנאצים ונכי המלחמה בנאצים (תיקוני חקיקה), התשס"ג-2002**, קבע תיקונים לשני החוקים שעניינם חיסיון תגמול.

¹² משרד האוצר, הלשכה לשיקום נכים, מדריך הזכויות לנכים, <http://www.mof.gov.il/liska>, תאריך כניסה: 14 ביולי 2005.

¹³ מרכז מחקר ומידע של הכנסת, השוואה בין ההטבות הניתנות לנכי המלחמה בנאצים ולנכי רדיפות הנאצים, כתיבה: מיכל כספי, 6 באפריל 2003.

¹⁴ הצעת חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון מס' 4) (הזכאים לתגמול – הרחבת תחולה), התש"ס-2000.

¹⁵ מרכז מחקר ומידע של הכנסת, פיצויים ותשלומים אחרים להם זכאים ניצולי שואה בישראל, כתבה ורד ישולה, מאי 2001.

4. התמיכה הכלכלית בניצולי השואה

הגופים שנותנים תמיכה כלכלית לניצולי השואה בישראל:

✓ ממשלות זרות (בעיקר גרמניה, שווייץ ואוסטריה);

✓ ארגונים יהודיים בעולם;

✓ ממשלת ישראל;

✓ ארגונים יהודיים היושבים בישראל.

4.1 הסכמי השילומים והפיצויים עם גרמניה

הסכם השילומים עם גרמניה נחתם ב-10 בספטמבר 1952 בלוקסמבורג בידי הקנצלר ושר החוץ של גרמניה המערבית קונרד אדנאואר ובידי נציג ממשלת ישראל שר החוץ משה שרת. בגוף ההסכם מוזכרות זכויות ניצולי השואה כבדרך אגב. עניינם של ניצולי השואה מטופל בשני פרוטוקולים שהיו נספחים להסכם העיקרי. חתמו עליהם נציגי ממשלת גרמניה המערבית ונציגי "ועידת התביעות החומריות היהודית נגד גרמניה", שבראשה עמד ד"ר נחום גולדמן. בפרוטוקול מס' 1 קיבלה גרמניה עליה להשלים את החקיקה שתבטיח פיצויים והחזר רכוש לנרדפי הנאצים. טרם חתימת הסכם השילומים נוסף ביוזמת גרמניה סעיף שבו ישראל מתחייבת לפצות את ניצולי השואה שעלו לישראל לפני 1 באוקטובר 1953 ולהעניק להם זכאות לתגמולים בגין נכות הנובעת מהרדיפות.¹⁶

חוק הפיצויים הפדרלי הבסיסי של מערב גרמניה (ידוע גם בשם Bundesentschädigungsgesetz או BEG), שנחקק כשנה לאחר מכן בבונדסטאג, מסדיר את הפיצויים האישיים של ממשלת גרמניה לניצולי השואה.

המועד האחרון להגשת התביעות לפיצויים לפי החוק הגרמני היה בשנת 1969. בדרך כלל אין אפשרות לפתוח מחדש תיקי תביעות שנדחו בעבר.

כדי להימצא זכאי לרנטה לפי חוק זה היה על הניצול לעמוד באחד מהתנאים שלהלן:¹⁷

- שהה במחנה ריכוז יותר מתשעה חודשים;
- שהה בגטו יותר מ-36 חודשים;

¹⁶ תום שגב, המיליון השביעי: הישראלים והשואה, ירושלים 1991; שבח וייס, הכנסת מול זכויות ניצולי השואה: מחקר מבוא ומסמכי רקע, ירושלים 2000.

¹⁷ נוח פלוג, יו"ר ארגון הגג של ניצולי השואה בישראל, ושי צילג, מנכ"ל ארגון הגג של ניצולי השואה בישראל, פגישה, 17 במרס 2005, מתוך מרכז מחקר ומידע של הכנסת, הצעת חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון – הגדרת זכאות), התשס"ה-2005 – אומדן עלות, כתיבה: ליאת רוסו, 21 במרס 2005.

- שהה במסתור או שהה במדינה שלא כחוק יותר מ-36 חודשים.

עילות התביעה לפיצויים לפי חוק הפיצויים הגרמני היא כדלקמן:

- פגיעה בחיים – פיצויים בקטגוריה זו שולמו על-פי רוב עבור אובדן בעל שנספה בשואה והיה מפרנס ראשי. גזירה שווה נעשתה כלפי אשה אם היתה המפרנסת הראשית. בנסיבות מיוחדות שולמו פיצויים עבור ילדים שנספו בשואה. ליתומי השואה שולמו פיצויים עד גיל 18, ואם למדו באוניברסיטה – עד גיל 24.

- **פגיעה בגוף ובבריאות** – זכאים לקצבה חודשית ניצולים שהוכרו להם לכל הפחות 25% נכות. כמו כן, החוק מגדיר ארבע קטגוריות לגובה הפיצוי לפי מעמדו החברתי-כלכלי של ניצול השואה טרם השואה:

1. מעמד בסיסי – קצבה חודשית מינימלית;

2. מעמד בינוני;

3. מעמד גבוה;

4. מעמד עליון – קצבה חודשית מקסימלית.

ניצול שואה שדרגת נכותו היא בשיעור של 25% שהשתייך למעמד הבסיסי, זכאי כיום לפיצוי חודשי של 774 מרקים גרמניים. לעומת זאת, ניצול שואה שהשתייך למעמד העליון ודרגת נכותו אף היא בשיעור של 25%, יקבל כיום פיצוי חודשי כמעט כפול של כ-1,500 מרקים גרמניים (כ-750 יורו,¹⁸ כ-4,000 ₪).

- **פגיעה בחופש** – בקטגוריה זו נכללו כל צורת מעצר, ירידה למחתרת, ענידת טלאי צהוב, שהייה בגטו, שהייה במחנה עבודה ושהייה במחנה ריכוז. הפיצוי היה 150 מרקים גרמניים עבור כל חודש של שלילת חופש.

- **פגיעה ברכוש** – נרדפים לשעבר תושבי גרמניה המערבית, שרכושם הושמד או הוחרם עקב הרדיפות, היו רשאים להגיש תביעה לפיצויים. המועד האחרון להגשת התביעות היה בשנות ה-60. נרדפים שהיו בעלי רכוש במזרח גרמניה לשעבר היו רשאים להגיש תביעות פיצויים עד סוף 1990. פיצויים כספיים שולמו רק כאשר לא היתה אפשרות להחזיר את הנכס עצמו עקב שינוי תוכנית מתאר, מצב הנכס וכיוצא באלה. הפיצוי בעבור תכשיטים או דברי ערך שהוחרמו בגטאות או במחנות הריכוז הגיע עד 3,000 מרקים גרמניים.

נרדפים שהתגוררו בגוש המדינות הקומוניסטיות לשעבר – פולין, צ'כוסלובקיה, רומניה, ליטא ואחרות – לא פוצו בעבור נכסיהם המוחרמים.

- **פגיעה בלימודים או בהשכלה** – ניצולים אשר בשל רדיפות הנאצים הפסיקו את לימודיהם קיבלו פיצוי בשני תשלומים בסך של 5,000 מרקים גרמניים כל אחד. יוצאי הגוש הקומוניסטי לשעבר לא יכלו לממש זכות זו.

¹⁸ 1 מארק גרמני = 0.51 יורו.

- **פגיעה במימוש מקצוע ו/או בקידום כלכלי** – נרדפים שמוצאם בגרמניה, עלו לישראל לאחר עליית היטלר לשלטון והוכרו כנפגעים בקטגוריה זו היו זכאים לפיצוי חד-פעמי של 40,000 מרקים גרמניים. לחלופין, אם היו בעלי 50% נכות יכלו לקבל רנטה חודשית לפי מעמדם החברתי-כלכלי.

נרדפים שעקב גירושם נאלצו לחדול מעיסוקם המקצועי והמסחרי וגם אחרי הגירתם לא היו מסוגלים לממש את מקצועם ולשוב לעיסוקם הקודם היו רשאים לתבוע פיצוי. נרדפים יוצאי המדינות הקומוניסטיות לשעבר לא היו זכאים לפיצוי זה.¹⁹

ניצול שואה שלא תבע עד לשנת 1965 עדיין יכול לתבוע באמצעות **ועידת התביעות** (ראה להלן).

4.2. ועידת התביעות (Claims Conference), קרן סעיף 2

ערב פתיחת המשא-ומתן עם גרמניה המערבית יזם ד"ר נחום גולדמן את הקמתו של גוף יהודי עולמי – "ועידת התביעות היהודיות החומריות נגד גרמניה", ובקיצור "ועידת התביעות".

ועידת התביעות פועלת מאז שנת 1951 בשיתוף פעולה עם מדינת ישראל. היא מגישה בשם יהודים תביעות חומריות נגד גרמניה ופועלת להבטחת פיצויים ולהשבת רכוש לניצולי השואה וליורשיהם. ועידת התביעות ניהלה משא-ומתן לקבלת תשלומים עם גרמניה, עם אוסטריה, עם ממשלות נוספות ועם כמה תעשיות. היא השיגה רכוש יהודי שלא נתבע מגרמניה ומימנה תוכניות למתן עזרה לקורבנות השואה הנזקקים.

ניצול שואה שלא תבע את גרמניה עד לשנת 1969 יכול לתבוע באמצעות ועידת התביעות.

ועידת התביעות ניהלה משא-ומתן אינטנסיבי עם ממשלת גרמניה, בתמיכתה הפעילה של ממשלת ארה"ב. בעקבות זאת הובטחו פיצויים נוספים בסעיף 2 של הסכם היישום לאמנת האיחוד הגרמנית מ-3 באוקטובר 1990. התוצאה של הסכם זה, הידועה כקרן סעיף 2, היתה מתן פיצויים חודשיים של 500 מרקים גרמניים לניצולי שואה העומדים בתנאים מסוימים, ובהם עמידה במבחן הכנסה.

ניצול שאינו מקבל קצבה חודשית מגרמניה או מהלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר זכאי להירשם לקרן סעיף 2. כל בקשה מועברת לגרמניה למשרד הראשי של ועידת התביעות בפרנקפורט, שנתון לפיקוח מבקר המדינה של גרמניה.

הזכאים לסיוע זה:

- היו בכליאה במחנה ריכוז 6 חודשים לפחות, או
- היו בכליאה בגטו 18 חודשים לפחות, או
- חיו במסתור 18 חודשים לפחות, וכן
- לא קיבלו פיצוי כלל או קיבלו פיצוי מזערי, וכן
- סבלו נזק בריאותי חמור מהרדיפות, וכן

¹⁹ מרכז מחקר ומידע של הכנסת, פיצויים ותשלומים אחרים להם זכאים ניצולי שואה בישראל, כתיבה: ורד ישולה, מאי 2001.

- מצבם הכלכלי קשה.²⁰

חובת ההוכחה של קיומם של תנאים אלו חלה על ניצול השואה המבקש את הסיוע מקרן סעיף 2. כאשר אין בידיו הוכחות על שהיה נתון בכליאה או במסתור הוא רשאי להתראיין אצל חוקרים מ"ד ושם", וחוות דעתם של החוקרים היא הקובעת בעניין זה.

כ-67,000 ניצולי שואה החיים בישראל מקבלים כיום פיצויים מממשלת גרמניה, כדלקמן:

- כ-35,000 ניצולים מקבלים פיצויים על-פי החוק הפדרלי הגרמני (ה-BEG).

- כ-32,000 ניצולים מקבלים פיצויים על-פי קרן סעיף 2.

כמו כן נתנה קרן זו בשנות ה-90 מענק חד-פעמי בסך 5,000 מרקים גרמניים ליהודים שברחו בתקופת המלחמה, גם אם לא חיו במחנה, בגטו או במחבוא. 150,000 יהודים (רובם יוצאי בריה"מ לשעבר) קיבלו מענק זה.²¹

למעלה מ-500,000 ניצולי שואה ב-67 מדינות קיבלו פיצויים בזכות פעילותה של ועידת התביעות; הפיצויים הללו מסתכמים ביותר מ-50 מיליארד דולר.

ועידת התביעות הקצתה למעלה מ-600 מיליון דולר לארגונים המעניקים שירותים סוציאליים לניצולי השואה ולארגונים העוסקים בחינוך, במחקר ובתיעוד של השואה.

בישראל 120,000-130,000 ניצולי שואה מקבלים פיצויים מוועידת התביעות בסכום של 1,200-1,300 ₪ בחודש.²² פיצויים אלו אינם מקוזזים בחישוב גמלת הבטחת הכנסה.

4.3. משרד האוצר – הלשכה לשיקום נכים

ניצולים המקבלים את הקצבה החודשית מהלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר מקבלים קצבה נמוכה הרבה יותר מניצולים המקבלים את הקצבה החודשית שלהם מגרמניה או מוועידת התביעות, גם אם יש להם אותה זרगत נכות.

היחידה האחראית לתשלום תגמולים לנכים על-פי חוק נכי רדיפות הנאצים היא הלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר, והיא גם האחראית למתן תגמולים על-פי חוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד-1954.

²⁰ מבחן ההכנסות של ועידת התביעות לזכאות לקבלת סיוע מהקרן הוא כדלקמן: יחיד שמרוויח 5,500 ש"ח נטו, זוג שמרוויח 7,300 ש"ח נטו, יחיד מעל גיל 70 שמרוויח 7,800 ש"ח נטו, זוג מעל גיל 70 שאחד מהם ניצול שואה ויחד הם מרוויחים 10,600 ש"ח נטו (הכנסות מרביות).

²¹ מרכז מחקר ומידע של הכנסות, הצעת חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון – הגדרת זכאות), התשס"ה-2005 – אומדן עלות, כתיבה: ליאת רוסו, 21 במרס 2005.

²² שגיאה בלשה, הלשכה לשיקום נכים, משרד האוצר, שיחת טלפון, 16 במרס 2005, שם.

נכה רדיפות הנאצים על-פי החוק הוא אדם שלקה בנכות בתקופת הרדיפות במלחמת העולם השנייה, ועקב ההסכם משנת 1952 בין גרמניה לישראל עברה זכאותו לקבלת תגמולים בגין נזקי בריאות מגרמניה לישראל.

כדי שאדם יזכה להכרה כנכה רדיפות הנאצים צריכים להתקיים התנאים האלה:

א. המבקש היה נרדף בתקופת המלחמה;

ב. המבקש עלה לישראל לפני 1 באוקטובר 1953;

ג. המבקש היה אזרח ותושב ישראל מ-1 באפריל 1957 ועד הגשת התביעה ברציפות;

ד. המבקש נמנה עם האוכלוסייה שההסכם בין ישראל לגרמניה חל עליה;

המבקש מוכר כנכה בשיעור שאינו נמוך מ-25%.

ניצולי שואה נכים אשר שהו בגוש הקומוניסטי (בעיקר הונגריה, צ'כיה ורומניה) אינם זכאים לקבל תשלום חודשי מאגף השיקום במשרד האוצר, משום שהם אינם עומדים בתנאי הסף של החוק, המתנה את ההכרה בנכות בכך שהמבקש עלה לארץ לפני 1 באוקטובר 1953. נכים שעלו מבריה"מ לשעבר מוכרים כנכי מלחמה ולא כנכי רדיפות, ולכן אינם נדרשים לעמוד בתנאי הסף של חוק זה.²³

תקציב הלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר לשנת 2005 הוא 1.5 מיליארד ₪. 1.04 מיליארד מהם מיועדים לתשלומים לפי חוק נכי רדיפות הנאצים לצרכים האלה:

- 854 מיליון ₪ לתשלום תגמולים ומענקים לנכי רדיפות הנאצים (תקנה מס' 250132);
- 140 מיליון ₪ לטיפול רפואי ולשיקום רפואי לנכי רדיפות הנאצים (תקנה מס' 250131);
- תשלום תגמולים לפי חוק נכי רדיפות הנאצים ששהו על אדמת גרמניה ב-1 לאוקטובר 1947 (תקנה מס' 250141).²⁴

תגמולים

נכי רדיפות הנאצים מקבלים תגמולים בשלוש רמות (מחירי יוני 2004):

- **תגמול רגיל** – נקבע על-סמך דרגת הנכות הרפואית של הנכה. סכום התגמול השנתי הוא בין 12,288 ₪ (לבעל 25% נכות) ל-49,176 ₪ (לבעל 100% נכות). 34,167 נכים מקבלים גמלה זו, והם כ-78% מהזכאים לפי חוק נכי רדיפות הנאצים. לשם השוואה, **הרנטה המינימלית** שגרמניה משלמת (לפי ה-BEG) היא 5,064 יורו (לפי שער חליפין של 5.7 ₪ ליורו – 28,864 ₪).

²³ רפי פינטו, מנכ"ל הלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר, שיחת טלפון, 4 בדצמבר 2001, מתוך מרכז מחקר ומידע של הכנסת, קצבה לנכים נרדפי הנאצים שעלו לארץ לאחר 1 באוקטובר 1953, כתיבה: אמיר לופוביץ, 16 בדצמבר 2001.

²⁴ אתר משרד האוצר, <http://www.mof.gov.il>.

• **תגמול לנזקק** – ניתן לנכים מעוטי הכנסה אשר דרגת הנכות שלהם נמוכה מ-50%. סכום התגמול השנתי הוא בין 41,016 ₪ (לנכה בעל 10% נכות) ל-46,716 ₪ (לנכה בעל 49% נכות). כל הכנסה שיש לנכה ממקור אחר מנוכה מתגמול זה. 5,226 נכים מקבלים גמלה זו, והם כ-12% מהזכאים לפי חוק נכי רדיפות הנאצים.

• **תגמול לנצרף** – ניתן לנכים מעוטי הכנסה אשר דרגת הנכות הרפואית שלהם גבוהה מ-50%. סכום התגמול לנצרף הוא 78,144 ₪. כל הכנסה שיש לנכה ממקור אחר מנוכה מתגמול זה. 1,866 נכים מקבלים גמלה זו, והם כ-4.3% מהזכאים לפי חוק נכי רדיפות הנאצים.

תגמולים אלו מקוזזים בחישוב הבטחת הכנסה, וכן מנוכים מהם דמי ביטוח לאומי (למי שעדיין חייבים בהם) ומס בריאות.

תשלום תגמול לבני זוג של נכה שנפטר

לפי תיקון מס' 9 לחוק נכי רדיפות הנאצים מ-1995, בני-זוגם של נכים שנפטרו זכאים להמשיך ולקבל תגמול. לתגמול זה זכאים בני-זוגם של נכים שנפטרו מ-10 באוגוסט 1995 ואילך בלבד. באין בן-זוג לנכה – ישולמו התגמולים, עד תום 12 חודשים מסוף חודש הפטירה, לבן משפחה של הנכה שעליו הורה לרשות המוסמכת; באין הוראה כאמור – ישולמו לבן משפחה של הנכה שהרשות הורתה עליו.

הטבות נוספות לנכי רדיפות הנאצים

- **טיפול רפואי לסוגיו** (ובכלל זה הבראה ודמי נסיעות להבראה);
- הלוואות לשיקום כלכלי;
- הלוואות לשיכון ולדיר;
- מענקי לימודים לילדי הנכים;
- מענק דמי נסיעות;
- החזר מכס ומס קנייה;
- מענק להחזקת כלב נחייה לעיוורים;
- מענק ביגוד;
- מענק להקמת מצבה;
- החזר אגרת רדיו וטלוויזיה;
- דמי אחזקת רכב;
- טיפול סיעודי בבית;
- הנחה במס רכוש;
- הנחה בשיחות טלפון ובהתקנת טלפון;
- הנחה במס שבח מקרקעין.

4.4. קרן תמיכה לשיפור מצבם של נפגעי רדיפות הנאצים²⁵

הקרן הוקמה ב-25 בדצמבר 1994. תמיכת הקרן מיועדת לטיפול פרטני באוכלוסייה נזקקת בקרב נפגעי רדיפות הנאצים, לרבות עזרה סוציאלית, כלכלית ורפואית. **התמיכה ניתנת למוסד ציבורי הפועל למען רווחתם וטובתם של נפגעי רדיפות הנאצים** העומד בתאנים מסוימים. ועדת התמיכות של משרד האוצר דנה במתן תמיכה מתקציב המשרד וממליצה על מתן תמיכה למוסדות לפי נוהל להגשת בקשות לתמיכה מתקציב המדינה במוסדות ציבור.

התנאים שהמוסד חייב לעמוד בהם:

- למוסד ניסיון מוכח של שנה לפחות במתן סיוע לנרדפי הנאצים על בסיס אישי;
  - פעילות המוסד מתנהלת בפיקוח ובבקרה;
  - המוסד מטפל באוכלוסייה הזכאית לסיוע של המוסד מכספי התמיכה – מי שהיה נרדף המשטר הנאצי וסבל מרדיפות בתנאים קשים, דהיינו, כליאה במחנות ריכוז או בגטאות או הסתתרות במחבוא בתנאים מחפירים.
- הסיוע יינתן לנזקקים אשר מצבם הבריאותי או הסוציאלי ירוד, הזקוקים לסיוע במימון הוצאות רפואיות או צורכי מחיה חיוניים ואינם מקבלים סיוע כזה ממקור אחר.

בשנת 2004 נתנה הקרן 1,976,000 ₪ כדלקמן:²⁶

1,826,000 ₪ – לקרן לרווחת ניצולי השואה בישראל;

50,000 ₪ – לארגון העולמי של יוצאי בוקובינה;

50,000 ₪ – לארגון ניצולי מחנות השמדה יוצאי יוון;

50,000 ₪ – לארגון עזרא לניצולי שואה, חיפה.

תקציב קרן התמיכה לשיפור מצבם של נפגעי רדיפות הנאצים לשנת 2005 הוא 2,027,000 ₪. שר האוצר בנימין נתניהו הודיע כי יוסיף השנה עוד 5 מיליוני ₪. התקציב כולל התוספת: 7,027,000 ₪. הסכום הזה אמור להיות מחולק לגופים לפי מבחני התמיכה. ישיבת ועדת התמיכות שתפקידה לאשר את חלוקת התקציבים היתה אמורה להתכנס ב-18 ביולי 2005.²⁷

4.5 קרן משרד האוצר לניצולי שואה המאושפזים בבתי-חולים פסיכיאטריים

הקרן הוקמה ביוזמת חה"כ קולט אביטל.

בשנת 2004 חילקה הקרן 492,000 ₪.

תקציב הקרן לשנת 2005 הוא 567,000 ₪.²⁸

²⁵ הלשכה לשיקום נכים, <http://www.mof.gov.il/liska>, תאריך כניסה: 14 ביולי 2005.

²⁶ עופרה רוס, חשבת הלשכה לשיקום נכים, שיחת טלפון, 14 ביולי 2005.

²⁷ שם.

4.6 הקרן לרווחת נפגעי השואה בישראל

את הקרן לרווחת נפגעי השואה בישראל יסד בשנת 1991 מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל. הקרן פועלת לשיפור איכות חייהם של הניצולים הנזקקים החיים בישראל.

תחום הסיוע העיקרי של הקרן הוא תוספת לגמלת הסיעוד שנותן המוסד לביטוח לאומי במסגרת חוק ביטוח סיעוד. חוק ביטוח סיעוד מספק שירותים של טיפול בבית בהיקף של 9.75 עד 15.5 שעות שבועיות, לפי רמת המוגבלות של הזקן. קרן הרווחה מעניקה סיוע נוסף לניצולי שואה הזכאים ל-150% גמלה (מספר השעות המרבי הוא 15.5). הסיוע מתבטא בתוספת של 9 שעות בשבוע לכל היותר. בעבר אפשר סיוע הקרן תוספת של 10 שעות, אולם בשל מצוקת תקציב קוצץ הסיוע. עזרה זו מאפשרת את הישארותם של הנכים בחיק משפחותיהם.²⁹ לדברי מר דובי ארבל, מנכ"ל קרן הרווחה, עלותה של שעת סיעוד היא 35 ש"ח. הקרן נותנת 9 שעות בשבוע לכ-9,500 נכים.

שני מקורות לתקציב הקרן: ועידת התביעות – הגוף המופקד על הטיפול ברכוש יהודי ופיצויים מגרמניה ואוסטריה (98%) וממשלת ישראל (2%).³⁰

תחומי פעילות נוספים של הקרן:

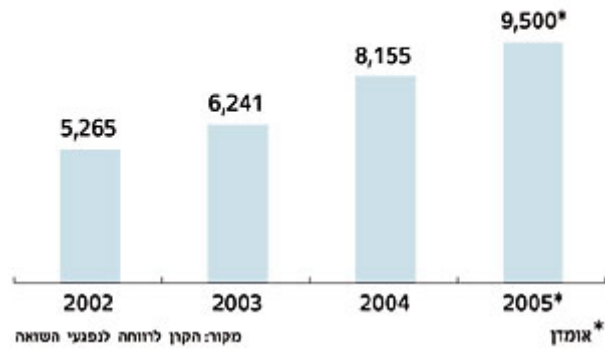
- מתן מענקים חד-פעמיים לניצולי שואה שהכנסתם החודשית אינה עולה על 5,500 ש"ח ליחיד. אפשר לקבל מענק לצורך טיפולי שיניים, קניית משקפי ראייה, קניית אביזרי אורטופדיה, קניית תרופות, קניית מכשירי חשמל ועוד.
- התקנת לחצני מצוקה.
- קרן היושב-ראש מסייעת לנצרך שאושפז במפתיע בבית-החולים לצורך ניתוח במתן שעות סיעוד למשך חודש עם חזרתו הביתה.

²⁸ ש"ח.

²⁹ גיני ברודסקי ואחרים, ניצולי שואה בישראל: צרכים לטיפול סיעודי בבית בהווה ובעתיד, ג'וינט – מכון ברוקדייל, ירושלים 2003.

³⁰ דובי ארבל, מנכ"ל קרן הרווחה, שיחת טלפון, 14 ביולי 2005.

מקבלי סיוע סיעודי מהקרן לרווחה לנפגעי השואה

נוסף על כך יש כיום כ-15,000 איש שממתיינים למענקים אישיים לתרופות, לפרוטזות, לשיניים תותבות ועוד, והקרן אינה יכולה להיענות להם בגלל מצוקתה התקציבית.

לדברי מר ארבל, הקרן לא קיבלה כל תקציב ממשרד האוצר בשנת 2005. על-פי הלשכה לשיקום נכים, בשנת 2004 קיבלה הקרן ממשרד האוצר 1,826,000 ₪. התקציב שהוקצה לקרן התמיכה, שרובו כאמור מיועד לקרן לרווחה – 2,027,000 ₪ ועוד 5 מיליוני ₪ שהבטיח שר האוצר – עדיין לא אושר.

נזכיר כי בעקבות פרסומים בתקשורת³¹ באפריל 2005 על המצוקה התקציבית שהקרן נקלעה אליה השנה והסערה שקמה בציבור בעקבותיהם, הודיע שר האוצר בנימין נתניהו על מתן סיוע חד-פעמי של 5 מיליוני ₪ נוספים לקרן באמצעות קרן התמיכה. כאמור, עד כה הקרן לא קיבלה שום תקציב מממשלת ישראל בשנת 2005 – לא את התקציב הרגיל ולא את 5 מיליוני השקלים הנוספים שהובטחו.

בשנת 2004 הגיע תקציב הקרן לכ-30 מיליון דולר. לקראת שנת 2005 ביקשה הקרן להעלותו ל-45 מיליון דולר, אבל קיבלה רק כ-30 מיליון דולר (התקבלו מוועידת התביעות, מהסדר הבנקים השוויצריים ומהסדר חברות הביטוח דרך ועידת התביעות). בעבר הגיעה תמיכת משרד האוצר לקרן ל-400,000 דולר בשנה, אך היא הולכת ומצטמצמת משנה לשנה.

לדברי מר ארבל, גם אם יתקבל התקציב לשנת 2005, עדיין יהיה חסר לקרן סכום של כ-70 מיליון ₪ כדי לטפל בכל הנזקקים.

5. מקורות

ספרים, מחקרים ודוחות

³¹ רותי סיני, "מי זוכר את ניצולי השואה? לקרן היחידה שמסייעת להם נגמר הכסף", **הארץ**, 7 באפריל 2005.

ברודסקי ג'ני ואחרים, **ניצולי שואה בישראל: צרכים לטיפול סיעודי בבית בהווה ובעתיד**, ג'וינט – מכון ברוקדייל, ירושלים 2003.

וייס שבח, **הכנסת מול זכויות ניצולי השואה: מחקר מבוא ומסמכי רקע**, ירושלים 2000.

מבקר המדינה, **דוח 52'ב' לשנת 2001**, 2002.

שגב תום, **המיליון השביעי: הישראלים והשואה**, ירושלים 1991.

מרכז מחקר ומידע של הכנסת, **השוואה בין ההטבות הניתנות לנכי המלחמה בנאצים ולנכי רדיפות הנאצים**, כתיבה: מיכל כספי, 6 באפריל 2003.

מרכז מחקר ומידע של הכנסת, **פיצויים ותשלומים אחרים להם זכאים ניצולי שואה בישראל**, כתיבה: ורד ישולה, מאי 2001.

מרכז מחקר ומידע של הכנסת, **הצעת חוק נכי רדיפות הנאציות (תיקון – הגדרת זכאות)**, התשס"ה-2005 – **אומדן עלות**, כתיבה: ליאת רוסו, 21 במרס 2005.

מרכז מחקר ומידע של הכנסת, **קצבה לנכים נרדפי הנאצים שעלו לארץ לאחר 1 באוקטובר 1953**, כתיבה: אמיר לופוביץ, 16 בדצמבר 2001.

Brodsky Jenny and DellaPergola Sergio, **Health Problems and Socioeconomic Neediness Among Jewish Shoah Survivors in Israel**, Myers – JDC – Brookdale Institute and the A. Harman Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem, April 20th 2005

Swiss Fund for Needy Victims of the Holocaust/Shoa, **Final Report**, Bern 2002

חקיקה

חוק נכי המלחמה בנאצים], התשי"ד-1954.

חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז-1957.

חוק נכי המלחמה בנאצים (ביטול הגבלת מועדים להגשת בקשה לתגמול) (הוראה מיוחדת), התש"ס-2000.

חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון מס' 9) (השוואת זכויות), התשנ"ה-1995.

חוק נכי רדיפות הנאצים (ביטול הגבלת מועדים להגשת בקשה לזכאות), התשנ"ח-1998.

חוק נכי רדיפות הנאצים (תיקון מס' 11), התשס"א-2001.

חוק נכי רדיפות הנאצים ונכי המלחמה בנאצים (תיקוני חקיקה), התשס"ג-2002.

חוק הפיצויים הפדרלי הגרמני, (BEG) Bundesentschädigungsgesetz, נחקק ב-29 ביוני 1956.

מסמכי הכנסת

ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא איתור והשבת נכסים של נספי השואה בראשות חה"כ קולט אביטל, דוח מסכם של ועדת החקירה בנושא הבדיקה בבנקים בישראל של נכסי קורבנות השואה, ירושלים, דצמבר 2004.

"דברי הכנסת", הצעות לסדר-היום מס' 6594, 6620, 6625 ו-6637 בנושא "יחס המדינה לניצולי השואה", 18 במאי 2005.

פגישות ושיחות טלפון

ברנע אריה, לשעבר יו"ר ארגון "לפיד" להנחלת לקחי השואה, פגישה, 15 ביולי 2005.

ארבל דובי, מנכ"ל הקרן לרווחת ניצולי השואה בישראל, שיחת טלפון, 14 ביולי 2005.

ציילאג שי, מנכ"ל מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל, שיחת טלפון, 18 ביולי 2005.

רוס עופרה, חשבת הלשכה לשיקום נכים, שיחות טלפון, 14 ביולי ו-17 ביולי 2005.

שפניץ אלי, מנכ"ל ארגון איל"ר – הארגון היהודי העולמי להשבת רכוש, שיחת טלפון, 18 ביולי 2005.

קטעי עיתונות

סיני רותי, "מי זוכר את ניצולי השואה? לקרן היחידה שמסייעת להם נגמר הכסף", **הארץ**, 7 באפריל 2005.

אתרי אינטרנט

אתר הלשכה לשיקום נכים במשרד האוצר, <http://www.mof.gov.il/liska>, תאריך כניסה: 14 ביולי 2005.

1. מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל

מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל (להלן: מרכז הארגונים) הוא עמותה שהוקמה בשנת 1989 במטרה להשיג פיצוי הולם, לרבות קצבאות חודשיות שוטפות, לנרדפים יהודים שלא פוצו עד אז או שקיבלו פיצוי זעום. היא מאגדת ארגונים של ניצולי השואה, כמו התאחדות יוצאי פולין והתאחדות יוצאי רומניה.

עד שנת 2001 היה תקציב מרכז הארגונים מעוגן בתקציב המדינה. בשנת 1992 החל המרכז לקבל תקצוב למימון פעילותו ישירות ממשרד האוצר. בשנת 1998 העביר משרד האוצר לעמותה 959,000 ₪; ב-1999 עלה הסכום ל-1,480,000 ₪; בשנת 2000 הגיע סכום התמיכה ל-3,040,000 ₪.

בשנת 2001 הוחלט במשרד האוצר לשנות את דרך התקצוב. מרכז הארגונים הוגדר עמותה נתמכת והוקמה באוצר קרן תמיכה ב"במוסדות ציבור הפועלים להשגת פיצויים לנרדפי הנאצים ועוזריהם" לפי חוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985, סעיף 3א(ה), כדי לתמוך במרכז הארגונים. במשרד האוצר הוקמה ועדת תמיכות, והיא הכינה בשנת 2002 קריטריונים לקבלת התמיכות. לדברי מר שי ציילאג, מנכ"ל מרכז הארגונים, נציגי מרכז הארגונים לא שותפו בקביעת הקריטריונים.

בשל הקריטריונים שנקבעו ירדה התמיכה במרכז, אף שהקרן התומכת באוצר הוקמה במיוחד בעבור המרכז. בשנת 2002 לא קיבל מרכז הארגונים כל תקציב ממשרד האוצר. בשנת 2003 אישר האוצר תקציב של כ-700,000 ₪, אך המרכז קיבל רק 540,000 ₪.

הבעיה המרכזית בקבלת התקציב היא הוראת החשב הכללי, הקובעת ששיעור ההוצאות המינהליות של הארגון צריך להיות מתחת ל-22%. לטענת מר שי ציילאג, בשל אופיו המיוחד של מרכז הארגונים הוא אינו יכול לעמוד בתנאי זה. נציין שרוב אנשי מרכז הארגונים עובדים בהתנדבות.³²

מרכז הארגונים פנה בבקשת עזרה למשרד המשפטים, לשר האוצר, ליו"ר ועדת הכספים ולאחרים, אך נענה שאי-אפשר לעזור לו בגלל בעיה משפטית, אף שהכול מכירים בחשיבות פועלו של המרכז.

בשנת 2004 העביר האוצר למרכז הארגונים 408,268 ₪ בלבד. לרשות האוצר עומדים 1,050,000 ₪ למטרת תמיכה במוסדות ציבור הפועלים להשגת פיצויים לנרדפי הנאצים ועוזריהם, כגון מרכז הארגונים, אך סכום זה לא אושר עד היום בוועדת התמיכות של האוצר.

בשנת 2003 פנה מרכז הארגונים לוועידת התביעות בבקשת תקציב, ובשנת 2004 קיבל "תקציב חירום" של כ-250,000 דולר. בסוף 2004 אישרה ועידת התביעות "באופן חריג" עוד 165,000 דולר. המרכז השתמש גם ברזרבות של כמה מאות אלפי שקלים שהיו לו. לדברי מר ציילאג, **אם לא תיפתר בעיית התקציב בקרוב, המרכז ייסגר.**

³² שי ציילאג, מנכ"ל מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל, שיחת טלפון, 18 ביולי 2005.

מר נח פלוג מנהל כיום משא-ומתן בכמה ערוצים מול ממשלת גרמניה בשם מרכז הארגונים. בזכות המשא-ומתן הושגו כמה הישגים חשובים, כגון **פיצויים ליוצאי מחנות כפייה**, שעד כה לא הוכרה זכאותם. מרכז הארגונים מנהל משא-ומתן עם ממשלת גרמניה להרחבת הקריטריונים של ניצולים זכאים לפיצויים. אחת לשנה הוא מקיים דיונים עם ממשלת גרמניה. את התביעות מכינה ועדה מיוחדת של מרכז הארגונים.

כיום המרכז עושה מאמצים להשיג את מרב הכספים לניצולי שואה בישראל שהתקבלו מהסדר הבנקים השווייצריים.³³ חלק גדול מסכום זה ניתן לניצולי שואה שעדיין יושבים בחבר המדינות, ומרכז הארגונים נאבק כדי שהיתרה תינתן לניצולים בישראל. כמו כן, המרכז נאבק כדי שרוב הכסף מהסדר חברות הביטוח³⁴ יעבור לניצולים בישראל.

2. איל"ר – ארגון יהודי עולמי להשבת רכוש

הארגון היהודי העולמי להשבת רכוש נוסד בשנת 1993, והוא עמותה. חברים בו ארגונים ישראלים ויהודיים.

מטרות הארגון היהודי העולמי להשבת רכוש:

- החזרת נכסים של קהילות, של חברות, של ארגונים ושל יחידים שאין להם דורשים ו/או יורשים לבני העם היהודי, שהם היורשים החוקיים של נכסים אלו;
- מתן פיצוי מלא כאשר השבת הרכוש עצמו אינה אפשרית;
- קידום השבת הרכוש הפרטי בד בבד עם פיצוי ניצולי השואה.

ארגון זה נחשב לבא כוחו החוקי והמוסרי של העם היהודי בכל הנוגע לתביעות להחזרת נכסי היהודים באירופה, לבד מגרמניה ואוסטריה (במדינות אלו ועידת התביעות היא המייצגת את העם היהודי).

גם הארגון הזה צריך מאז 2003 לעמוד במבחנים לצורך תמיכה של משרד האוצר במוסדות ציבור הפועלים להשבת רכוש יהודי. לטענת המנכ"ל מר אלי שפניץ, בשל אופיו המיוחד הוא אינו יכול לעמוד בכל הקריטריונים של המבחנים. לפיכך לא קיבל הארגון כל תמיכה ממשרד האוצר ב-2004 וב-2005.

מקורות תמיכה אחרים של הארגון הם הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, ועידת התביעות והגויינט. הארגון משתמש כיום בכספים הרזרביים שלו, ולדברי מר שפניץ, אם לא יימצא פתרון לבעיה

התקציבית – ייאלץ להיסגר בקרוב.³⁵

³³ חשבונות רדומים בבנקים בשווייץ – ברשות ועדת-וולקר (1997), שיצרה תזכיר ייחודי המשותף לאיל"ר, לסוכנות היהודית ולקונגרס היהודי העולמי מצד אחד ואיגוד הבנקים השווייצריים מצד אחר, הוקצה סכום של 1.4 מיליארד \$ המיועדים לפיצוי ניצולי שואה שהיו בתקופת מלחמת העולם השנייה בעלי חשבון בנק בשווייץ. נמצא ש-21,000 אנשים (ניצולי שואה ויורשיהם) בעלי חשבון בנק, ולכן זכאים לפיצוי (800,000,000 \$ כבר הוקצו לבעלי חשבונות).

³⁴ ב-1998 הוקמה הנציבות הבין-לאומית לתביעות ביטוח מתקופת השואה בידי האגודה הארצית של נציבי ביטוח, בשיתוף כמה חברות ביטוח אירופיות, מפקחי ביטוח אירופים, נציגי ארגונים יהודיים ומדינת ישראל. תפקידה של הנציבות לקבוע תהליך הוגן לטיפול בפוליסות ביטוח שהוציאו קורבנות השואה וטרם שולמו. עם חברות הביטוח השייכות בוועדה נמנות אליאנס, ג'נרלי, וינטרטור לייבן, AXA, Zurich Group וחברות-הבת שלהן. קרן הומניטרית נפרדת שהקימה הנציבות הבין-לאומית תטפל בתביעות של פוליסות שהנפיקו חברות שאינן קיימות עוד. לנוכח מורכבות הנושא, הסכימו חברות הביטוח המשתתפות בוועדה להנהיג סטנדרטים גמישים להוכחה. נקבע תהליך בקרה עצמאי לבדיקת רישומים רלוונטיים.³⁵ אלי שפניץ, מנכ"ל ארגון איל"ר, שיחת טלפון, 18 ביולי 2005.

משרד האוצר תומך בשני הארגונים שהוזכרו לעיל באמצעות הקרנות האלה :

א. קרן לתמיכה במוסדות ציבור הפועלים להשגת פיצויים לנרדפי הנאצים ועוזריהם³⁶

התמיכה תיועד לסיוע לפעולות ברחבי העולם שמטרתן השגת הסדרים כוללים למתן פיצויים ממדינות זרות או מגופים שמקום מושבם במדינות זרות, בשל רדיפות הנאצים ועוזריהם, ובלבד שההסדרים אינם הסדרי פיצויים ליחידים. התמיכה תינתן למוסד ציבור הפועל למען נרדפי הנאצים שמתקיימים בו המבחנים של משרד האוצר. הקרן הוקמה במקור כדי לתמוך במרכז הארגונים של ניצולי השואה, אך היא תומכת גם בארגונים נוספים. התנאים שהמוסד חייב לעמוד בהם :

- המוסד הוא גוף המאוגד בישראל, הפועל ברחבי העולם שנתיים לפחות לשם השגת פיצויים עבור יהודים שמקום מושבם בישראל שסבלו מרדיפות הנאצים ועוזריהם.
- המוסד היה שותף להשגת הסדרים כוללים למתן פיצויים ליהודים ממדינות חוץ או מגופים שמקום מושבם במדינות חוץ.³⁷

בשנת 2004 הוקצו לצורך זה 1,050,000 ₪, ומהם חולקו :
למרכז ארגוני ניצולי השואה בישראל – 408,168 ₪ ;
לארגון עובדי הכפייה תחת השלטון הנאצי – 147,082 ₪.
בסך הכול חולקו 555,250 ₪ ; שאר שאר הכסף לא נמסר.
תקציב 2005 הוא 1,050,000 ₪.³⁸

ב. קרן לתמיכה במוסדות ציבור הפועלים להשבת רכוש יהודי³⁹

הקרן הוקמה כדי לתמוך בארגון איל"ר, אך הפסיקה לתמוך בו בשנת 2004.

- המוסד צריך להיות גוף המאוגד בישראל, הפועל ברחבי העולם שנתיים לפחות לשם השבת רכוש יהודי לבעליו או ליורשיו.
- המוסד היה שותף פעיל בעשר השנים האחרונות להשגתו של הסדר כולל אחד לפחות.
- מטרת פעילותו של המוסד היא השגת הסדרים כוללים, ולא הסדרים פרטיים ליחידים.⁴⁰

תקציב הקרן לשנת 2004 היה 1,047,000 ₪.

ועדת התמיכות לא אישרה את מתן הכסף למוסדות שהגישו בקשה, דהיינו לאיל"ר.

תקציב 2005 – השנה לא הוקצה כסף למטרה זו.⁴¹

³⁶ הלשכה לשיקום נכים, <http://www.mof.gov.il/liska>, תאריך כניסה : 14 ביולי 2005.

³⁷ נחתם בידי שר האוצר סילבן שלום ב-10 בדצמבר 2001.

³⁸ עופרה רוס, שיחת טלפון, 17 ביולי 2005.

³⁹ הלשכה לשיקום נכים, <http://www.mof.gov.il/liska>, תאריך כניסה : 14 ביולי 2005.

⁴⁰ נחתם בידי שר האוצר בנימין נתניהו בשנת 2004.

⁴¹ עופרה רוס, חשבת הלשכה לשיקום נכים, שיחת טלפון, 14 ביולי 2005.

3. פרשת חשבונות הבנקים של קורבנות השואה

ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא איתור והשבת נכסים של קורבנות השואה בראשות חה"כ קולט אביטל מצאה בין השאר כי:⁴²

- לאחר מלחמת העולם השנייה נשארו בבנקים בישראל כספים וחשבונות של קורבנות שואה או יורשיהם;
- הפיקדונות הועברו למדינה שלא בערכם הריאלי למועד ההעברה;
- פיקדונות שהושבו לבעליהם על-פי חוק, אם על-ידי המדינה ואם על-ידי הבנקים, לא הושבו בערכם הריאלי המלא;
- לאחר הקמת המדינה לא פעלו הבנקים בדרך נמרצת להשבת הכספים לבעליהם, וגם כאשר פנו אליהם ניצולי השואה ו/או יורשיהם של קורבנות, לא פעלו הבנקים בנחישות לאתר את החשבונות;
- ניצולי השואה או יורשיהם, שפנו לקבלת כספים ונענו בחיוב, קיבלו את כספיהם לפי שווי לא ריאלי.

הוועדה מצאה כי חובות הבנקים לניצולים או ליורשיהם הסתכמו בכמיליארד ₪. הבנקים לא שיתפו פעולה עם הניצולים שבאו לגבות את כספם. כמו כן חשפה הוועדה אטימות מצד חלק ממנהלי הבנקים ועובדיהם: כאשר הניצולים או יורשיהם באו אל הבנקים כדי לדרוש את כספם, המנהלים אמרו להם כי החשבונות הועברו לידי מדינת ישראל והם אינם נמצאים בבנק. ואומנם, רוב הכספים הועברו לידי האפוטרופוס הכללי, אך הבנקים העבירו את הכספים בלי ריבית מתאימה, וכך בעצם לא הועבר כל הסכום לידי המדינה.

לאחרונה הודיע יושב-ראש הכנסת על ביטול תת-הוועדה שהיתה אמורה לדון בהשבת נכסי נדל"ן של קורבנות השואה ליורשיהם, גם היא בראשות חה"כ קולט אביטל.

---

⁴² את הממצאים במלואם אפשר לקרוא בדוח מסכם של ועדת החקירה בנושא הבדיקה בבנקים בישראל של נכסי קורבנות השואה, ירושלים, דצמבר 2004.